

Araştırma Makalesi

Künye: Korkmaz, S. (2021). Erken cumhuriyet döneminde spor tesis ve alanları ile işlevlerine Ankara örneği üzerinden bakmak, Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 23(3).

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE SPOR TESİS VE ALANLARI İLE İŞLEVLERİNE ANKARA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BAKMAK*

Sevda KORKMAZ¹

ÖZ

Ülkelerin birbirlerini her alanda kıyasıya bir yarış ve savaş içinde gördükleri iki dünya savaşı arası dönemde, genel sağlık durumunu iyileştirmek ve bu yolla her alanda (askeri, ekonomik, sosyal) ‘üretkenliği ve verimi artırmak’ hedefi ‘sağlık’ vurgusunu öne çıkarmıştır. Sağlıkla ilgili düzenlemelerin hayatın her alanına uygulanması anlayışı hâkim olunca bunu en dolaysız biçimde sağlayan beden eğitimi ve spor önem kazanmış, bedeni biçimlendirmeye yönelik uygulamalar birçok alanda hayata geçirilmiştir. Şehir planlamalarında parklar, bisiklet yolları, havuzlar ve spor tesisleri önemli yer tutmaya başlamış, bu alanlar halkın spor yaptığı hareket ettiği yerler olmanın yanı sıra buluşma mekânları işleviyle de iktidarların mesajlarını direk aktardığı yerler olarak kullanılmıştır. Bu tesisler ve alanlar sağlığın geliştirilmesine katkıda bulunduğu gibi toplumdaki yeni yaşam tarzının benimsetilmesi, cumhuriyet değerlerine sahip kimliğin içselleştirilmesi için bir zemin oluşturmuştur. Aynı zamanda bu mekânlarda yapılan sportif etkinliklerle, bireylerin birlikte faaliyette bulunarak aidiyet ve bağlılık duygularının pekiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada erken cumhuriyet dönemindeki modernleşme çabaları çerçevesinde dönemin spor tesis ve alanları ile işlevleri literatür tarama yöntemiyle irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Ankara, Spor, Spor Mimarisi

* Bu çalışma III.Uluslararası Beden Eğitimi, Spor, Rekreasyon ve Dans Kongresi’nde sunulan “Erken Cumhuriyet Dönemindeki Rekreasyon Çalışmalarını Ankara Örneği Üzerinden Okumak” başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

LOOKING AT SPORTS FACILITIES AND AREAS AND THEIR FUNCTIONS IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD THROUGH THE EXAMPLE ANKARA

ABSTRACT

In the period between the two world wars, the countries were in a fierce race and war in every field, in such a period, the goal of improving the general health situation and in this way 'increasing productivity and efficiency' in every field (military, economic, social) emphasized 'health'. When the importance of implementing health-related regulations in all areas of life emerged, physical education and sports, which provided this in the most direct way, gained importance, and practices aimed at shaping the body were implemented in many areas. Parks, bicycle paths, pools and sports facilities started to take an important place in city planning. In addition to being the places where the people do sports and move, these areas were also used as places where the rulers directly conveyed their messages with the function of meeting places. These facilities and areas not only contributed to the improvement of health, but also formed a basis for the adoption of a new lifestyle to the society and the internalization of an identity embodying the values of the republic. At the same time, it was aimed to reinforce the sense of belonging and loyalty to each other through the sports activities held in these venues, by working together. In this study, the sports facilities and areas of the period and their functions were examined with the literature review method within the framework of the modernization efforts in the early republic period.

Keywords: Early Republican Period, Ankara, Sport, Sport Architecture

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin de kurulduğu iki dünya savaşı arası dönem; nüfusun bir savaşla azaldığı, bir başka savaş tehdidinin yaşandığı, ulus devletlerin birbirleriyle rekabet ederek var olmaya çalıştığı güvensiz bir dünyanın gerilimleri içerisinde aile ve ırk sağlığı konusu ülkeler için büyük önem kazanmıştır. Kamu sağlığına daha önce hiç olmadığı kadar değer verilmiş, bebek ölüm oranlarından kadın doğurganlığına, kent altyapısından sağlık hizmetlerine kadar kamu sağlığına ilişkin pek çok konu bu dönemin başat gündemini oluşturmuştur (Mazower, 2010). Bu çok yönlü modernleşme sürecinde mekânsal düzenleme, özellikle kamusal alanların şekillendirilmesi önemli bir yer edinmiş, spor tesis ve alanları da bunun dışında kalmamıştır. Ulus-devletleşme sürecinde ortaya çıkan nüfusun sağlığı ve kapasitesinin artırılması gereğinin hissedilmesi ve bu doğrultuda hareket edilmesi genç Türkiye için de benzer şekilde işlemiştir.

Cumhuriyet, geçmişe 'sağlıksız' bağları koparmış, yönünü geleceğe çevirmiş, 'sağlıklı, eşit ve birbiri ile kaynaşmış' kişilerden oluşan yeni bir toplum oluşturmayı hedeflemiştir. Hem fikren hem de fiziksel olarak 'sağlıklı' bireyler üretmeyi hedeflemiştir. Bunun ise 'sağlıklı' bir mekân organizasyonu, çağdaş hayatın birebir mekânsal karşılığının yaratılmasıyla mümkün olabileceği anlayışı hâkim olmuştur (Kılınç, 2009). Dönemin yapılarına bakıldığında modernleşmenin ve cumhuriyet kazanımlarının somut temsilleri olarak kurgulandıkları görülmektedir. Toplumda yeni rejimin ideolojisini ve ilkelerini yaymak, inkılapları yerleştirmek ve gerektiğinde bu inkılapları korumak, vatani savunmak amacıyla beden ve zihnen gelişmiş 'ulus bilinci' ve bu bilinci sağlayacak ortak kimliğe sahip Cumhuriyeti benimsemiş yeni nesilleri yetiştirmek için okul yapılarının yanı sıra, halkevleri binalarında jimnastik salonlarına yer ayrılmıştır. Spora yönelik bakış ve spordan beklentiler dönemin spor mimarisini biçimlendirmiştir. Bu çalışmada erken cumhuriyet dönemi spor tesis ve alanları modernleşme çabaları içerisinde incelenerek dönemin spor mimarisi tarihine ışık tutmak amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Makalede, araştırmanın konusuna uygun olarak birçok çalışmanın incelenmesini, derlenmesini, tasnif edilmesini ve sentezlenmesini sağlayan literatür tarama yöntemi (Demirci, 2014; Keser, ty) ile beraber çalışma konusuyla ilgili bilgi ihtiva eden yazılı belgelerin bulunmasına, incelenmesine, sentezlenmesine ve düzenlenerek analizinin yapılmasına olanak

sağlayan doküman inceleme (Karasar, 2007; Yıldırım ve Şimşek, 2006) metotlarından yararlanarak elde edilen veriler derlenerek ortaya konulmuştur.

BULGULAR

Erken Cumhuriyet Dönemi Spor Mimarisi

Toplumdaki güç ilişkilerinin üzerinde gerçekleştiği nötr alan olmayan mekansal yapı, aynı zamanda bu ilişkilerin kurulduğu, yaşandığı ve taşındığı araç olma (Batuman, 2009) özelliği dolayısıyla toplumsal yapıda yaşanan değişim, mekânsal düzeyde farklılaşmaları da beraberinde getirmektedir (Kartal, 2012). Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde de Bozdoğan'ın 'devrime biçim vermek olarak tanımladığı inkılap mimarisi' (Bozdoğan, 2015) anlayışı ile inşa edilen yeni yapılar, 'cumhuriyet bireyi'ne atıfta bulunacak biçimde hayatın her alanında hızla vücut bulmuştur. Erken cumhuriyet döneminde toplumsal ve kültürel anlamda tasarım ve yapım pratikleri ile mimari, içinde toplumsallığın kurulduğu toplumsal dönüşümün mekânsal izdüşümleri olarak yaşamın diğer sosyo-kültürel ve idari alanlarında olduğu gibi spor alanında da ulus-devlet oluşturma ana politikasının mekansal yansımaları olarak hayata geçirilmiştir. Stadyum, yüzme havuzu, tenis kortu gibi tesislerin yanı sıra eğitim misyonu taşıyan alanlarda da spor birimlerine yer verilmiştir.

“Türkiye için bir sıfır noktası, bir boş levha aranacaksa, orası Ankara'dan başka bir yer değildir” (Kılınç, 2009) önermesini doğrular biçimde *“örnek bir kent inşa ederek modern ve çağdaş bir yaşama ortamı oluşturmak, bu yeni kentsel mekânda geliştirilecek yeni sosyal normlarla Anadolu'nun kentleşmesine öncülük etmek ve daha da önemlisi Cumhuriyet'in başarılarını yeni başkentte sembolize etmek”* hedefleriyle Ankara, cumhuriyetin beraberinde getirdiği her alandaki devrimlere *rehberlik* edecek kurumsallaşmayı oluşturma ve yeniden yapılanma süreçlerini (Altaban, 1997) erken cumhuriyet döneminde yaşamıştır. Tabii ki sağlıklı nesiller yetiştirmenin yanı sıra iş gücü olarak endüstride çalışacak, gerektiğinde vatanı için savaşacak güçlü bireylerden örülü bir toplum oluşturma hedeflerinin yanı sıra modernleşme göstergesi olarak da spor, politika ve planlarda yer edinmiştir.

Daha 1924 yılında Dr. Carl Christoph Lörcher'in çizdiği Ankara şehrinin ilk imar planında istasyonun kuzeydoğusunda bulunan yerde bir kent parkı ve sergi bahçesi ile beraber spor alanları büyük oranda yer almıştır. Bu bütüncül dönüşüm projesinde spor yapılarına ayrı bir verildiğinin en önemli kanıtlarından bir diğeri, 19.04.1927 tarihinde Erkan-ı Harbiye Reisi tarafından Başvekalet-i Celiliyye'ye yazılan yazıdır. Yazıda; Ankara şehrinin ülkenin beden

eğitimi ve spor merkezi haline gelmesi gerekliliğinden ve yapılan sahanın tek başına¹ bunu gerçekleştiremeyeceği vurgulanmaktadır. Yazıyla birlikte Maarif Vekalet-i, Müdafaa-i Milliye Vekalet-i ve Ankara Şehremaneti (Belediyesi)'nin birlikte bir program hazırlayarak bütçelerin bir araya getirilmesiyle Ankara'da spor ve beden eğitimi okulu ile stadyumu içeren spor merkezi inşa edilmesi gündemin ilk sıralarına alınmıştır. Stadyumla birlikte; terbiye-i bedeniye mektebi ve askeri spor mektebinin de yapılması önerilmiştir (Korkmaz, 2007). Böylece her özelliği ile model kent olarak oluşturulan Ankara'nın spor ve beden eğitimi merkezi olabilmesi amacıyla teorik derslerin ve pratik alanlarına olan gereksinim ifade edilmiştir.

Ankara için şehir planlamacısı Hermann Jansen 1927'de büyük bir spor kompleksi planlamıştır. Hareket konseptini zihinsel ve fiziksel iyi olmanın temeli olarak algılayan Jansen Ankara için plan araştırmasında “*serbest alanların sınıflandırılması ve geliştirilmesi için aşağıdaki prensipler uygulanmalıdır: Hareket yoluyla iyileşme. Modern biri için iyileşme sadece bir kamu parkında oturmaktan oluşmamalıdır*” düşüncesiyle hareket etmiştir (Doğramacı, 2010). Birbiri ardına yapılan savaşlarda nüfusunun bir kısmını kaybeden, bir kısmı da sakat kalan bir toplumda fiziklen ve ruhen rehabilitasyona ihtiyacı için ‘hareket’ dolayısıyla spor, önemli bir unsur oluşturmaktadır.

Jansen imar planı raporu (Jansen, 1937) incelendiğinde sporun şehir planlamasının çok önemli bir parçası olarak ele alındığı görülmektedir. Jansen'e göre, “*spor, vücut idmanları ileride sade gençlerin devam edebilecekleri birşey değil, bilakis her yaşda olanların bir taraflı meslek yorgunluklarını mütevazî bir hale sokan amildir. Sporun umumileştirmek, bir milletin sıhhatta kalmasını teminde çok tesirli bir çaredir*”. Bir spor meydan üzerinde birkaç çocuk oyun yeri, tenis sahaları ile açık yüzme havuzu olması gerektiğini belirten Jansen, alana eklenecek okulun, hem spor alanından hem de spor araç-gereçlerinden yararlanacağını altını çizmektedir. Jansen bu amaçla okulları, çocukların evlerine rahatça gidip gelmeleri için yeşillik şeritleri ve spor alanları ile birlikte düşünmüştür. Planında rekreasyon alanlarına da yer veren Jansen, Çubuk deresi barajı yanında orman çiftliğine benzer bir yüzme havuzu, kafe, spor alanları inşasının bayındırlık bakanlığınca yapımının planlandığını böylece çok sevilen bir gezinti alanı olarak daha da geliştireceğini belirtmiştir.

¹ Maarif Vekalet-i Celilesi (Millî Eğitim Bakanlığı), 1927 yılı bütçesi içerisinde Cebeci semtinde beden eğitimi okulu inşa edilmesi amacıyla 70 bin; Müdafaa-i Milliye Vekalet-i Celilesi (Millî Savunma Bakanlığı) de başkentte beden eğitimi okul ile salon inşaatında kullanmak amacıyla 40 bin lira ayırmıştı. Ankara Şehremaneti (Belediye) ise stadyum inşaatı 1926 yılı bütçesinden 5 bin, 1927 yılından da 700 bin lira ayrılmıştı (Korkmaz, 2007).

Jansen'e göre (1937) "*Gençlik parkı, stadyom, hipodromun sırası ile mes'ut bir serbest saha zinciri teşkil etmesi ile Ankara bütün şehirler için numune olabilecektir*". 'Ankara imarının bitmesinden sonra halkın vücut terbiyesine lazım olan herşey mevcut olacaktır' iddiası da plan raporunda dillendirilmiştir. Raporda ayrıca Jansen'in, Alman spor bilimci Carl Diem ile birlikte hazırladığı projede Ankara güneşinin kuvvetli etkisinden dolayı spor saha ve tesisinin kuzey-güney yönünde yerleştirilmesi gerektiği ancak şekilde sporculara iyi spor şartları sağlanacağıının yer alması konunun ne kadar büyük ciddiyetle ele alındığının göstergesidir. Planda, yürüyüş meydanı ile stadyumun birleştirilerek düzenlenecek oyunlar için bir sahne oluşturacağı da vurgulanmıştır ki bu alan 19 Mayıs törenleri başta olmak üzere pek çok tören ve etkinlik için erken cumhuriyet dönemi boyunca kullanılmıştır.

Türk sporunu idare eden Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın (TİCİ) 1927 yılındaki kongresinde sporu yaygınlaştırmak amacıyla ülke genelinde spor sahaları, kapalı soyunma-giyinme yerleri, kapalı cimmastikhaneler ve tribünü olan stadlar yapılması önerilmiştir. Bu teklif sonrasında İçişleri Bakanlığı tarafından saha problemini kesin bir biçimde çözmek için her kente bir spor stadı ve bir cimmastikhane inşa edilmesini kapsayan kanun hazırlandığını bildirilmiştir (Özmaden, 1999).

1930'lara gelindiğinde çıkarılan Belediyeler Kanunu (1930) ile belediyelere 'çocuk bahçeleri, oyun ve spor yerleri yapmak ve bunları korumak ve işletmek' yükümlülüğü getirilmiştir. Devletin sorumluluğu olarak spor yapılabilmesine dair imkânların oluşturulması kanuni bir yükümlülük haline getirilirken, dönem neşriyatına bakıldığında spor sayesinde sağlığın korunacağı ve yapılacak sağlık harcamalarının ortadan kaldırılacağı vurgusu ve spor yapılarına duyulan ihtiyacın öne çıktığı görülmektedir; "*Evet hastane yapalım fakat bir tek stad yapmayalım mı? Biz diyoruz ki hasta olmayalım. Hasta olmamak için göğsümüzü, azamızı, kafamızı sağlamlaştıralım. Bunun için bir tek stad yapalım. Evet, hastaneden evvel stad lazım*" (Penaltı, 1930). Sağlık ile spor kavramının iç içe algılandığı bu dönem sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum oluşması için spor tesis ve alanlarının yapımı öncelikli olarak ele alınmıştır. Ve 1930 yılında Ankara'da bir stadyum ile birlikte bir hipodromun tasarlanmasına, milli bayram, resmi törenlerin de burada yapılmasına karar verilmiştir (Aslanoğlu, 2010).

19 Mayıs Stadyumu

TİCİ'nin 6. kongresi (1933) merkezi hükümet, 'Ankara Şehir Stadı'nın imar planına eklendiğini ilan etmiş, kongrede konuşan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Bey ülkenin stad ve sahaya duyduğu gereksinimi vurgulayarak başkentten başlayan planlı ve sıralı

çalışma ile ihtiyacın karşılanacağını belirtmiştir (Özmaden, 1999). Stadyum içinde farklı sporlara ait ancak birbirlerine eklenmiş açık ve kapalı alanlar, tören ve merasim alanı ile spor okulunun yer aldığı bütün bir kompleks olarak ele alınmıştır (Korkmaz, 2007). Yapıdaki unsurlar gazetelerde de belirtilmiştir; “*Yapılacak stad dünyanın en asri tesisatı haiz ve adeta bir spor mahallesi olacaktır. Futbol sahasından etrafındaki atletizm, bisiklet pistlerinden maada; açık, kapalı kortları ve pistleri ihtiva edecektir*” (Dünyanın en güzel, 1933).

Spor kompleksinde yer alan tesislerin işlevleri, Jansen’ın hazırladığı imar planıyla saptanmıştır. Yine Jansen planı dikkate alınarak başkentte yarış alanı ve stadyumu kapsayan spor merkezinin inşa edilmesi amacıyla öncelikle bir uluslararası yarışma organize edilmesine karar verilmiş, yarışmaya katılım için tasarım konusundaki uzmanlar resmi ve özel temas aracılığıyla (Korkmaz, 2007) öngörülen şartlar çerçevesinde tekliflerini vermek üzere davet edilmiştir (Stadyom ve yarış, 1933). Sonrasında jüri üyeleri tarafından projeler incelenerek mimar Vietti Violi’nin hazırladığı çalışma, kentin gereksinimlerini karşıladığı gerekçesiyle tercih edilmiştir (Özdemir, 2004). Ankara imar planı doğrultusunda yapılan stadyum, 3 gün süren futbol turnuvası ile 1936 yılının 15 Aralık’ında kullanıma açılmıştır (Türk spor tarihinin,1936; Ankarada memleketin, 1936).

Stadyumdaki mimari anlayışın mükemmelliği sıklıkla dile getirilmiştir; “*Bir atlet vücudu nasıl süse muhtaç değilse bütün lüzumsuz zinetlerden; zinde bir insanın elinde baston nasıl fazla görünürse, mesned vazifesini gören direklerden tecrid edilmiş cüretli bir mimarinin, spor tekniğini de yardımına alarak meydana getirmiş olduğu kusursuz eser: Ankara stadyomu.*” (Türk spor tarihinin, 1936). “*19 Mayıs Stadyomunun memleket sporu bakımından doldurduğu yeri anlatabilmek için bir buçuk senelik temas ve seyirci sayısını zikretmek kafi gelecektir. ... Dünya sporcularının hükümet merkezimizin modern stadına aktıklarını göreceğimiz gün uzak değildir*” (Gençosman, 1938). Stadyum sadece futbol maçları için kullanılmamış başta Balkan Oyunları olmak üzere çeşitli branşlardaki faaliyetler de yapılmıştır. Beden eğitimi ve sporun, insanın fiziki ve zihinsel özelliklerini geliştirmeye hizmet eden bir etkinlik olmasının yanında, serbest zamanı değerlendirme ve eğlenmeye yönelik bir fonksiyonu erken cumhuriyet dönemi yöneticileri tarafından değerlendirilmiştir. Bu anlamda Ankara 19 Mayıs Stadyumu, gerçekleştirilen müsabakaları ve gösterileri izlemeye gelenler için eğlence ve rekreasyon alanı olarak gündelik yaşamın modernleştirilmesinde ve benimsenmesinde etkin rol oynamıştır.

Stadyum, Cumhuriyet'in hayata geçirmeyi hedeflediği modernleşme projesinin mekânsal karşılığı olarak kabul edilebilecek bir anlayışla oluşturulmuştur. Parti ileri gelenlerinin halka hitap edebilecekleri 'balkon platform' şeklinde tribünlerden daha önde tasarlanan localar, özellikle bayram kutlamalarında liderlerin halka seslenmesini ve iktidarla halkın buluşması sağlanmıştır (Korkmaz, 2007). Hitap balkonu, liderin topluma seslenebilmesinin yanı sıra halkın iktidarı görme isteğini karşılamış, iktidar-halk buluşmasını mümkün kılmıştır (Yeşilkaya Gürallar, 1999).

19 Mayıs Stadyumu, kadınların hem izleyici hem de sporcu olarak kullandıkları ve toplumsal yaşama katıldıkları bir mekân olması bakımından önemlidir. Erkeklerin ve kadınların birlikte katıldıkları bisiklet ve atletizm yarışmalarında kadınların dereceye girmesi büyük gurur kaynağı olmuştur. Dönemin gazete haberlerine bakıldığında da stadyumda futbol dışında, güreş turnuvaları, atletizm ve bisiklet yarışlarının düzenlendiği görülmektedir. Müsabakaların yanı sıra bütün yıldönümü ve anma törenlerinin, bayram kutlamalarının yapıldığı mekân konumundadır (Korkmaz, 2007).

Tanıtım ve spor festivallerinin görünürlülüğü, yeni değerlerin yayılması ve benimsenmesinin propagandası açısından çok önemlidir. Bu etkinlikler cumhuriyetçi ve laikleştirilmiş Türkiye'de sportif görüntüler, daha çok batılı anlamda modernleşmenin ilanı niteliğindedir. Spor sahalarını, kitle gösterilerini, gençlik ve spor bayramlarını fotoğraflamakla görevlendirilen Avusturyalı Othmar Pferschy (1898-1984)'in Ankara stadyumunun etkileyici mimari fotoğrafları gibi çalışmaları ve eserleri dergilerde, kitaplarda posta kartlarında yayıldı ve ulusun modernizme doğru gidişinin savunuculuğunu yaptı. Doğramacı, Pferschy tarafından çekilen fotoğrafların analizini yaparak çekimlerinin retorik kalitesini vurgular ve sporcuların sonsuza gider gibi görünen dizileri, hareketin senkronizasyonunun eşitlik; benzerlik ve fikir birliği gösterileri olarak yorumlanabileceğini belirtmektedir. Genç erkek ve kızların birlikte sergiledikleri kitlesele jimnastik gösterileri, sosyal değişimleri sergileme fırsatı sağlamıştır (Doğramacı, 2010).

Gençlik Parkı

Şehir merkezinde gençliğe yönelik vurgu 'Gençlik Parkı' ile özdeşleşmiştir (Alpagut, 2017). 1933 yılında Alman şehir plancısı Jansen'e, Ankara'nın o dönemin ulusal ve uluslararası tek giriş kapısı olan TCDD garının önünde kente yeni gelenlere Cumhuriyet'in ideallerini, modern başkentini tanıttak ve Ankaralılar için de modern sosyal yaşam alanı olacak bir kent parkı yapması önerilmiştir. II. Dünya Savaşı döneminin sınırlı ekonomisinde yaşanan sıkıntılar

nedeniyle parkın inşaatı yaklaşık yedi yılda tamamlanabilmiştir. 19 Mayıs 1943’de gençlik ve spor bayramı etkinlikleri kapsamında açıldığı için parka ‘Gençlik Parkı’ ismi verilmiştir. Park; göl, su sporları kulübü, gazinolar, çocuk oyun alanları gibi farklı rekreasyon mekânlarıyla Ankaralıların ilgi odağı ve modernleşmenin ise simgesi olmuştur (Gültekin, 2013).

Stadyumun karşısında İstasyon caddesi üzerinde bulunan Gençlik Parkı (1936-37) kıraç ve bozkır Ankara’da fazlasıyla hissedilen yeşil alan ve su gereksinimini gideren yapay bir gölü olan büyük bir şehir parkı olarak tasarlanmıştır. Bu düşsel projenin halka açık modern bir kamu alanı olarak tasarlanmasının yarattığı heyecan, Nafia İşleri Mecmuası’nın 1935 tarihli bir sayısında şöyle anlatılmıştı: “... üç muhtelif seviyeden her birinin sonunda birer havuz ve gölün ortasında otuz metre irtifaya yükselen bir fiskiye bulunacaktır...Gölün şimalindeki gül bahçesi ve pergola ve yedi fiskiye çok samimi ve sihirli bir gezinti ve istirahat yeridir.Çocuk bahçesi, oyun yerleri, gölgelikler, labirent, yağmur zamanında sığınma yerleri, çocuklar için küçük bir yüzme havuzu, halk kahvesi ve açık tiyatro havuzun etrafını süsleyecektir” (Bozdoğan, 2015).

Gençlik parkı erken cumhuriyet döneminde her mevsim, gece-gündüz kadın ve erkeğin bir arada yararlanabildiği rekreasyon alanı ve kentsel aktivite merkezi olarak gündelik yaşam kültürünü modernitenin hedefleriyle örtüşüren bir misyon yüklenmiştir. Parkın batılı örneklerle öykünerek kentsel alanda su ile yeşili birleştiren tasarımı, çağdaş yaşamı, sanatı ve teknikleri tanıtan mekânları, donatıları ve açık hava heykelleri, yüzme, kürek, yelken gibi su sporları, kışın buz pateni, gazinoda caz müziği eşliğinde eğlence, açık havada tiyatro, bando ve dans gösterileri gibi aktiviteler bu misyondaki başarının göstergeleridir (Gültekin, 2013). Sosyalleşmenin ve entellektüel ilişkiler kurmanın okul ve arkadaş çevresi ile sınırlı mekânsal çevresini genişleten bir diğer alan Halkevleri’dir (Tanyeli, 1998).

Halkevleri Spor Alanları

“Türkiye’de yeni bir ideolojik arayışın sorunlarına çözüm bulma çabalarının düşünsel merkezleri” (Çeçen, 1990) olarak Halkevleri; gerek konumu, mekânsal birimleri, gerekse bu birimlerde somutlaştırılan yeni yaşam pratikleri bağlamında modern Türk toplumu için erken cumhuriyet döneminde bir model oluşturmuştur (Aritan, 2004). Halkevleri bina tasarımında salon ve bahçe, temsillerin yanı sıra spor etkinliklerinin, antrenmanlarının ve folklor çalışmalarının yapılacağı sahne olarak planlanmıştır (Yeşilkaya Gürallar, 1999). Halkevlerinin binaları ile müzik, tiyatro, spor vb alanlarda yeni ve batılı hayat tarzını ortaya koymaya, bina mimarileriyle yeni ve modern estetik anlayışını sunmak ve bu yolla halkı eğitmek amaçlanmıştır (Durukan, 2006;Durukan, Ulaz Ulusu, 2008), halka sundukları spor alanları

anlamında da önemli bir eksikliği gidermişlerdir. 1932 yılı Halkevleri yönetmeliği halkevi olacak binalarda olması gereken nitelikler içinde “...en az (200) kişiyi toplayabilecek bir salonda, ve açık hava jimnastik yapılmaya müsait avluyu havi bir bina bulmak ve bunu en kullanışlı şekilde döşemek” spor yapılacak uygun alan olması şartı da aranmıştır (Zeyrek, 2006). Modernleşme projesi kapsamında gerçekleştirilen yoğun yapılaşma faaliyeti içerisinde Halkevleri, okullar, postane, hastane ve istasyon binalarının, devlet yapıları ile yeni konut alanlarının yanında yer almıştır (Durukan, Ulaz Ulusu, 2008). Halkevleri kapsamında yer alan spor alanları ile modern olmanın gereği olarak ele alınan *sporun* mümkün olduğunca çok insan tarafından yapılma imkânına kavuşması amaçlanmıştır.

Halkevleri, kültür politikalarını uygulama, spor etkinlikleri ve kursları düzenlemek için uygun sahnelerdi (Borrmann Schäfer, 1998). Bazı Halkevlerinde salon kısmının hemen önünde tasarlandığı balkon ve teraslar bölümü, istek doğrultusunda çeşitli temsil ve merasim için salon ile beraber kullanıldığı görülmektedir (Durukan, 2006). Balkonlar cumhuriyet değerlerini içeren söylevlerin, kurucu kadro ve dönemin ileri gelenleri tarafından gerçekleştirilmesi için bir alan oluşturmuştur.

Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla halkevine dönüştürülmüş Ankara Halkevi, Arif Hikmet Koyunluoğlu'nun projesiydi. Ankara Halkevi Spor Şubesi, 1933 yılında çalışması devam eden jimnastik salonunun eksikliklerini tamamlamak suretiyle spor çalışmalarına başlamıştır. Ankara Halkevi'nde 3 Ekim 1943'te açılan “Ankara Beşinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi”nin başka bir salonunda “Spor Alanları Mimari Sergisi” açılmıştır. Bu sergi Cumhuriyetten önceki spor tesisleri ile Cumhuriyet devrinde yapılan ve yapılması planlanan tesisleri plan, maket, grafik ve resimler halinde göstermektedir (Yaşar, 2018). Halkevlerindeki spor alanları incelendiğinde Halkevi bina programı içerisinde halkın spor yapabileceği açık veya kapalı ‘spor alanı’na yer verildiği görülmektedir (Durukan, Ulaz Ulusu, 2008). Oran'ın hazırladığı kaza merkezlerindeki halkevi projelerinde ‘spor sahası’nın dışarıda yer alması (Oran, 1940) kazalarda yaşayan bireylerin açık alanda toplandıkları ve etkinlik gerçekleştirdikleri için böyle bir çizim hazırlandığı izlenimini uyandırmaktadır.

Havuzlar

Su, medeniyetin ve bereketin sembolü olarak havuz veya fiske formalarında kurak kentin yeni planlanan alanlarında belirgin öge olarak kullanılmıştır (Cantek, 2003). Ankara kent planında yer verilen Akdeniz, Karadeniz ve Marmara Havuzları'nın açılmasıyla Ankaralıların özlem duyduğu hayali gerçekleştirerek deniz kıyısı olmayan ve pek su ögesi taşımayan kentin

bu özlemine gidermiştir. Kurak ve çorak Ankara bozkırında adeta yeşil bir vaha sunmuş ve modern yaşamın birçok yeni ayrıntısıyla kentlileri tanıştırmıştır. Yürüyüş yolları, tenis kortları, buz pateni alanları ve diğer spor olanakları tam da bu amaçla Ankaralılara modern yaşam pratikleriyle tanıtmak kurgulanmıştır. Bu alanlarda Anadolu insanının, Ankaralının yaşamlarında hiç deneyimlemedikleri spor aktivitelerini yapılması için teşvik edilmiştir (Alpagut, 2017).

Karadeniz Havuzu, Ankaralıların yüzme ve diğer su sporlarını yapabileceği, kürek çekebileceği ve güneşlenebileceği bir alan olarak hizmet verirken, daha küçük olan Marmara havuzu ise kıyısında inşa edilen Marmara Köşkü sayesinde halka ve uluslararası davetlilere bir araya gelebilecekleri bir gazino ile sosyalleşebilecekleri açık bir mekân sağlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle haftasonları Ankaralılarla dolup taşan Marmara Havuzu kenarında başta Riyaseti Cumhur Orkestrası (Cumhurbaşkanlığı Orkestrası) olmak üzere çeşitli grupların/kişilerin Klasik Türk Müziği ve Batı müziği konserlerinin verildiği bilinmektedir (Türkyılmaz, 2015).

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Spor Alanları

Yeni neslin özellikle üniversite gençlerinin spor yapması, kurucu kadro için büyük önem taşıyordu. Bu amaçla spor alanları oluşturulmuş, spor ders olarak üniversite müfredatında yer almıştır. Bunun ilk örneklerinden birini Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü oluşturmaktadır. Yüksek Ziraat Enstitüsü spor tesisleri Ankara'nın kuzeyinde, yüksek okulların bulunduğu bir semtte kurulmuştur (Riedel, 1942). Tesisler arasında yer alan spor alanları henüz planlama ve inşaat aşamasında titizlikle ele alınmış, Alman spor bilimci Altrock, 5 hafta boyunca enstitünün stadyum, yüzme havuzu ve jimnastik salonu planları üzerinde çalışmıştır (Diem, 1933). Enstitüdeki spor saha ve tesisleri, çok farklı spor branşlarını içine alacak zenginliği ile öne çıkmıştır. 2 adet tenis kortu, futbol sahası, etrafında atletik sporlara elverişli bir pist ve ona ait tesisler, 3 adet voleybol, 2 adet basketbol sahası, ayrıca hafif atletizme mahsus küçük bir saha, jimnastikhane ile buz hokeyi ve patenli hokey sahalrı (Tarus, Baykal, 1940) dönem koşullarında spor tesisi anlamındaki yokluk (Fetgeri, 1929) göz önünde alındığında nasıl büyük bir ihtiyacı karşıladığı daha net anlaşılmaktadır. Tesisler herkesin her zaman kullanımına açık tutulmuştur (Riedel, 1942).

Aynı zamanda enstitüde eğitimlik yapan Riedel, spor tesisinin enstitünün organizasyonu ve genişletilmesi tüm Türkiye'de örnek olduğunu ve diğer yüksek okulların da aynı yolu izlediklerini aktarmaktadır. Ankara İdari Yüksek Okulu'nda büyük ve eksiksiz

donatılmış bir spor salonu ile 350x80 metre büyüklüğünde, etrafında kulüp odaları, ahırlar ve seyisler için evler bulunan, engel de barındıran atlama alanı ile özel Atlı Spor Kulübü de dönem yapıları arasındadır. Riedel, aynı zamanda okullara oyun alanları, halı saha ve koşu pistleri yapıldığından kayak merkezleri açıldığından (Uludağ, Elmadağ, Ilgaz, Erzurum, Tunceli) bahsederek Ankara'da ortalama 60 gün kullanılabilir yapay buz pateni alanları inşa edildiğini yazmaktadır (Riedel, 1942).

Cumhuriyet kuruluşu ile başlayan çağdaş toplum ve kent yaratma ideallerine dayalı modernite projesinin hız kazandığı dönem içerisinde uzunca bir süre okul mimari danışmanlığını yürütmüş olan Ernest Egli'nin planlarında spor alanlarına önem ve yer verdiği görülür. Ankara'daki İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi projelerinde Egli, iki okulun ortaklaşa kullanımına yönelik çizdiği bahçe planında yapımı daha sonra gerçekleşmeyen tenis kortuna yer vermiştir. Alpagut sporun genç, dinamik, sağlıklı vücutlar için gerekli görüldüğü, sağlıklı dış görünümün çağdaşlığın temsilinde önemli bir yer tuttuğu düşüncesinin burada açıkça ortaya konulduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla çağdaş Türk kızını aynı zamanda sporla tanıştıran tenis kortlu okul tasarımı, Cumhuriyet ülkesi ile örtüşmektedir (Alpagut, 2017).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Geleneksel biçimi tasfiye ederek başlayan yeni ölçekli modernist kent planlaması, yeni toplum yapısının getirdiği (gerektirdiği) ihtiyaçlar doğrultusunda yeni kamusal alanları beraberinde getirmiştir (Okkalı, Baytar, 2020). Bu alanlardan bir tanesi ulus-devlet yapılanmasına doğru gidişte kaynaştırıcı ve pekiştirici bir araç olarak düşünülen spor olmuştur ve spor yükselen değer hâline gelmiştir (As, 2016). Çünkü cumhuriyet kendisini yaşatacak, yükseltecek bireylere gereksinim duymaktadır ve bunlar sadece kalpleri ve ruhları ile değil, bedenleriyle de “yeni insan” olacaklardır (Bora, 2012). Bozdoğan'ın '*devrime biçim vermek olarak tanımladığı inkılap mimarisi*' (Bozdoğan, 2015) anlayışı ile inşa edilen spor alanları yeni insanın yetiştirilmesi için mekânlardır. Çünkü yalnız yapıların fiziksel olarak inşa edilmesi değildir söz konusu olan; yapıların uygun kadrolar getirtilerek önce fiziksel olarak işletilmesi; sonra yapılarda çalışanların kadrolaştırılması; geleceklerinin düşünülmesi ve onların yeni kuşakları yetiştirmesi; daha sonra da kullanım çerçevesindeki dönüşümlerin ve kullanıcı isteklerinin düşünülme başlanması söz konusudur (Cengizkan, 2002). Temsil ve cimnastik salonları, buralarda yapılan halka yönelik yeni eylemlerin (tiyatro, sinema, konferans izleme ya da oyun, cimnastik vs.) yanında öncesinden alışkın olunmayan yeni davranış şekillerini de

getirmektedir. Proje raporlarında, düşün cimnastikten sonra kullanılacağını belirten mimarlar, toplumda varolmayan yeni bir eylem, yaşam, davranış ve alışkanlık biçiminden söz ederek (Yeşilkaya Gürallar, 1999) bu davranışların benimsenmesine katkıda bulunmuşlardır. Yeni iktidarın arzu ettiği insan tipine göre olan davranış kalıplarının kendiliğinden ortaya çıkmasının sağlanmasına dönük her alanda bir silbaştan ‘eğitim’ kapsamında; inşa edilen yeni tesislerin nasıl kullanılacağı, bu tesislerdeki kullanım ve davranış biçimlerinin neler olacağı vb konusunda mimarların da yeni iktidarın değerlerini aktarım noktasında öğretici bir anlayış içinde hareket ettiği görülmektedir. Bu anlamda örnek kent olarak inşa edilen Ankara’da pek çok spor alanının inşa edilmiştir. Mimarının ve kent kamusal mekanlarının (spor tesisleri, stadyumlar, parklar gibi) toplumsal ilişkileri ve davranış kalıplarını oluşturma ve biçimlendirme, sosyal dokuya entegre etme konusundaki işlevi yönetim değiştiren diğer ülkelerde olduğu gibi genç cumhuriyet yöneticileri tarafından fark edildiğinden Gençlik Parkı gibi 19 Mayıs Stadyumu gibi spor alanları inşa edilmiştir. Bu anlamda sağlıklı bir kent planlaması anlamında spor alanları da modernizmin temsili olarak kurgulanmıştır. Beden eğitimi ve sportif etkinliklerin yapıldıkları alanlar, oluşturulan yeni devletin vatandaşlarının ‘sergileneceği’ bir alan işlevi görmüştür. Bu işlevi yerine getirmek için de yeni rejimin ideolojisi çerçevesinde spora verilen önemle beraber hemen her yerde açılan spor alanlarındaki artış izlemiştir. Özetleyecek olursak Türkiye’deki erken cumhuriyet dönemi modernleşme süreci, “komple” bir proje olarak kurgulanmış ve uygulanmıştır. Yapılan spor tesis ve alanları ile buralarda gerçekleştirilen kutlama, etkinlik ve organizasyonlar modern ve çağdaş yaşamın göstergesi olarak sunulmuş ve yeni toplumsal düzenin benimsetilmesi amaçlanmıştır. Ancak arzulanan spor yapma, sporu yaşamın bir parçası olarak gündelik yaşamda yer verme, spor kültürü oluşturma noktasında amaçlananlara pek de ulaşılmadığını söylemek mümkündür. Yıkımı başlatılan Ankara 19 Mayıs Stadyumunun korunması amacıyla Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Gençlik ve Spor Bakanlığı’na karşı dava açmış bulunmaktadır. Gençlik Parkı’nın da devri konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bu anlamda yerinde koruma ve kullanıma göre yenileme çalışmalarının yeterliliği gündeme gelirken, spor mirasının bu önemli alanlarının aslına uygun biçimde sonraki nesillere bırakılması spor kültürü açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. **1930 Belediye Kanunu.** <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf>. Erişim Tarihi: 01.03.2021.
2. **Alpagut, L.** (2017). Ankara'daki Spor Mekanları Üzerinden Bir Gençlik Tahayyülü. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(53), 921-932. doi.org/10.17719/jisr.20175334197.
3. **Altaban, Ö.** (1997). Ulusal Yönetimin ve Toplumsallığın Kurgulandığı Bir Başkent. *Arredamento Dergisi*. 3(90), 89-94.
4. **Ankarada memleketin en modern stadı açıldı.** (1936). *İspor Postası*. 3(141), 6-11.
5. **Arıtan, Ö.** (2004). Kapitalist/Sosyalist Modernleşme Modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının Biçimlenişine Etkileri: Sümerbank KİT Yerleşkeleri Üzerinden Yeni Bir Anlamlandırma Denemesi. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
6. **As, E.** (2016). İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Uluslararası Entegrasyon Örneği Olarak Modern Olimpiyatlara Katılım. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. 59, 1-49.
7. **Aslanoğlu, İ.** (2010). Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
8. **Batuman, B.** (2009). Mekan, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekanı Olarak Kızılay Meydanı. *Der. Güven Arif Sargın. Başkent Üzerine Mekan Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri içinde.* (ss.41-77). İstanbul: İletişim Yayınları.
9. **Bora, A.** (2012). Bir Milli Vazife Olarak Spor ve Kadınlar. *Hacettepe Journal of Sport Sciences*. 23(4), 220-226.
10. **Borrmann Schäfer, A.** (1998). Vom Waffenbruder zum türkisch-deutschen Faktotum: Ekrem Rüştü (1892-1984), eine bemerkte Randfigur der Geschichte. Würzburg: Ergon Verlag.
11. **Bozdoğan, S.** (2015). Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür. İstanbul: Metis Yayınları.
12. **Cantek, F.Ş.** (2003). Yabancılar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara. İstanbul: İletişim Yayınları.
13. **Cengizkan A.** (2002). Modernin Saati: 20.Yüzyılda Modernleşme ve Demokratikleşme Pratiğinde Mimarlar, Kamusal Mekan ve Konut Mimarlığı. İstanbul: Mimarlar Derneği Yayınları.
14. **Çeçen, A.** (1990). Atatürk'ün Kültür Kurumu Olarak Halkevleri. Ankara: Gündoğan Yayınları.
15. **Demirci, A.** (2014). Literatür Taraması. Yılmaz Arı, İlhan Kaya (Eds.). *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (s.73-108). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği Yayınları.
16. **Diem C.** (1933). *Tagebücher*. Kennziffer: 02032-0263400. Band 4-6.1933; p:1-241.
17. **Doğramacı, B.** (2010). *Heading Into Modernity: Sporting Culture, Architecture And Photography in the Early Turkish Republic*. Nikolaus Katzer et al. (eds.). *Euphoria and Exhaustion: Modern Sport in Soviet Culture and Society* (s.111-126). Frankfurt: Campus Verlag.
18. **Durukan, A.** (2006). Cumhuriyetin Çağdaşlaşma Düşüncesinin Yaşama ve Mekana Yansımaları: Halkevi Binaları Örneği. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü.
19. **Durukan, A., Ulaz Ulusu T.** (2008). Cumhuriyetin Kültür Kurumu Olarak Halkevi Binaları. *İTÜ Dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım*. 7(1), 38-49.
20. **Dünyanın en güzel stadına biz sahip olacağız.** (1933). *Türkspor Dergisi*. 4(42-197), 5.
21. **Fetgeri, A.** (1929). Sporun Yükselmesi İçin Ne Yapmalıyız? Birinci İş: Saha. *Türkspor Dergisi*. 1(2),6-7.
22. **Gençosman, K.Z.** (1938, 24 Mayıs). Gürbüz Gençliğin Toplantı Yeri: 19 Mayıs Stadyomu. *Ulus Gazetesi*, s.10.
23. **Gültekin, N.T.** (2013). Gençlik Parkı'nı Kültürel Miras Olarak Okumak. https://www.academia.edu/30101010/Gen%C3%A7lik_Park%C4%B1n%C4%B1_K%C3%BClt%C3%BCrel_Miras_Olarak_Okumak-Nevin_G%C3%BCltekin-2013.pdf. Erişim Tarihi: 28.02.2021.
24. **Jansen H.** (1937). Ankara İmar Planı Raporu. İstanbul: Alaaddin Kırıl Basımevi.
25. **Karasar, N.** (2007). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları.
26. **Kartal, C.B.** (2012). Değişen İktidar İlişkileri İçinde İki Kentin Dönüşümü: İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e, Payitaht İstanbul'dan Makarr-ı Hükümet Ankara'ya. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

27. **Keser, İ.K.** *Bilimsel araştırma yöntemleri*. <https://kisi.deu.edu.tr/istem.koymen/BAY%20sunum%202.pdf>. Erişim tarihi: 05.02.2021.
28. **Kılınç, K.** (2009). Öncü Halk Sağlığı Projelerinin Kamusal Mekânı Olarak Sıhhiye. Güven Arif Sargın (Der.). Ankara'nın Kamusal Yüzleri: Başkent Üzerine Mekan Politik Tezler içinde (s.119-156). İstanbul: İletişim Yayınları.
29. **Korkmaz, Z.** (2007). Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nu (Ankara Milli Stadı'nı) Okumak: Erken Cumhuriyet Döneminde Mekan, Toplumsal Yaşantı ve İdeoloji İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
30. **Mazower, M.** (2010). Karanlık Kıta: Avrupa'nın Yirminci Yüzyılı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
31. **Okkalı, İ.C., Baytar, İ.** (2020). Erken Cumhuriyet Döneminde Kentleşme ve Şeref Akdik Resimlerindeki Yansıması. SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi. 13(25), 138-158.
32. **Oran, A.S.** (1940). Kaza Merkezlerinde Yapılacak Halkevleri Tip Hakkında Rapor. Ülkü Dergisi. 15(89), 457-465.
33. **Özdemir, D.** (2004). Ankara Hippodrome: The National Celebrations of Early Republican Turkey, 1923-1938. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
34. **Özmaden, H.** (1999). Cumhuriyet Dönemi İlk Spor Teşkilatı Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (1922-1936)nın Yapılanma Sürecinde Beden Eğitimi ve Sporun Fonksiyonları, Fonksiyonlardaki Değişimler ve Toplumsal Hayata Etkileri. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
35. **Penaltı.** (1930). Stat ve hastane. Türkspor Dergisi. 2 (9-61),13.
36. **Riedel, H.** (1942). Leibesübungen und körperliche Erziehung in der osmanischen und kamalistischen Türkei. Würzburg: Konrad Triltsch Verlag.
37. **Stadyom ve yarış yeri bu sene yapılacak.** (1933, 7 Mayıs). *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, s.1.
38. **Tanyeli, U.** (1998). Mekanlar, Projeler, Anlamları, Üç Kuşak Cumhuriyet. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.
39. **Tarus, İ., Baykal, C.** (1940). Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü Tanıtıyoruz. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
40. **Türk spor tarihinin en şerefli günü: Başbakan İsmet İnönü Ankara Stadyomunu Değerli Nutukları ile açtılar.** (1936). Türk Spor Kurumu Dergisi. 25, 7-8.
41. **Türkyılmaz, M.** (2015). Ankara'da Havuzbaşları 1923-1950. Ankara Araştırmaları Dergisi. 3(1), 105- 136.
42. **Yaşar, V.** (2018). Türkiye'nin Modernleşme Sürecinde Ankara Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1951). Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
43. **Yeşilkaya Gürallar, N.** (1999). Halkevleri, İdeoloji, Mimarlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
44. **Yıldırım, A., Şimşek, H.** (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
45. **Zeyrek, Ş.** (2006). Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951). Ankara: Anı Yayınları.